

Павло ГУЛЬБАЙ,

заступник Іванківського міжрайонного прокурора Київської області, юрист 2 класу, здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Ключові слова: прокурорський нагляд; домашній арешт; запобіжні заходи; кримінальне провадження; електронні засоби контролю.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [1] значний інтерес теоретиків і практиків становить застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт. У зв'язку із новизною цього запобіжного заходу для правового поля України постає потреба теоретичного розгляду проблеми забезпечення законності під час його застосування, зокрема за допомогою здійснення прокурорського нагляду у зазначеній сфері, що визначає актуальність обраної теми.

Питання запобіжного заходу у виді домашнього арешту досліджували такі українські вчені: А. Безрукава [2, 194–198], М. Вільгушинський [3, 9–13], О. Григор'єва [4, 227–228], О. Кучинська [5, 35–36; 11, 17–19], В. Фаринник [6] та інші. У зв'язку із більш тривалою практикою застосування домашнього арешту ці питання детальніше розроблені у російській кримінально-процесуальній науці, зокрема, їм присвячено публікації Ф. Багаутдінова [7], В. Бородінова [8, 28–30], Ю. Овчиннікова [9, 41–43; 10, 26–27], Л. Трунової [18] та інших. Проте проблеми прокурорського нагляду за законністю застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту досі не були предметом самостійного вивчення. Цю теоретичну прогалину необхідно заповнити, що і є метою статті.

Особливості прокурорського нагляду за дотриманням законів при застосуванні домашнього арешту визначаються правовою природою останнього як запобіжного заходу. У наведеній в ч. 1 ст. 176 КПК України системі запобіжних заходів домашній арешт за ступенем суворості займає четверту позицію, розташовуючись між заставою та триманням під вартою. Це зумовлено тим, що ступінь правообмежень, який тягне застосування цього запобіжного заходу, є досить значним, оскільки

відповідно до ч. 1 ст. 181 КПК України домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Насамперед він обмежує особисту свободу громадян, і хоча це відбувається у набагато кращих умовах, ніж тримання під вартою, однак ця ознака певною мірою споріднює вказані запобіжні заходи. Враховуючи характер, обсяг обмежень, домашній арешт розглядається дослідниками як захід, рівнозначний обмеженню волі [11, 18]. Тому від його запровадження у національний кримінальний процес очікується, з одного боку, значне розвантаження слідчих ізоляторів, а з другого – надання особі можливості «не втратити себе у суспільстві» [4; 6], бути ізольованою від нього, не зазнаючи негативного впливу умов тримання в установах попереднього ув'язнення.

Відповідно до ч. 3 ст. 176 КПК України слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим – тримання під вартою.

Таким чином, на етапі визначення виду запобіжного заходу прокурор повинен переконатися особисто і переконати у цьому слідчого суддю або суд, що за певної ситуації необхідний саме домашній арешт. На наш погляд, це має бути обґрунтовано тим, що інші запобіжні заходи, які не передбачають обмеження особистої свободи, за цієї ситуації неефективні, а застосування такого суворого запобіжного заходу, як тримання під вартою, не ви-

правдано. Як наголошується у науковій юридичній літературі, відповідно до ідеї КПК України та переліку запобіжних заходів домашній арешт буде застосовуватися в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим [3, 10]. Отже, обрання домашнього арешту – це певний компромісний варіант, перехідна позиція між іншими запобіжними заходами і триманням під вартою.

Аналізуючи статистичні матеріали щодо практики застосування запобіжних заходів, доходимо висновку, що домашній арешт поки що є менш поширеним, ніж тримання під вартою. Наприклад, за 3 місяці 2013 року в Україні до суду подано 882 клопотання про застосування домашнього арешту, тоді як про тримання під вартою – 3925 клопотань. Цей запобіжний захід застосовується частіше, ніж застава (за вказаний період подано 225 клопотань) [12]. Необхідно зазначити, що подібні проблеми виникали і в інших державах, які запровадили у національне кримінально-процесуальне законодавство запобіжний захід у виді домашнього арешту. Приміром, російські дослідники зауважували, що домашній арешт застосовується вкрай рідко порівняно з триманням під вартою, переважно у справах про тяжкі злочини, з чого робили висновок щодо ексклюзивності домашнього арешту [9, 42], а також відсутності його перспективи стати значущим запобіжним заходом як альтернативи тримання під вартою [8, 30]. Критично висловлюються щодо запровадження домашнього арешту й деякі українські фахівці. Зокрема, М. Сорока зазначає, що відсутність у КПК України чітко визначених обмежень стосовно застосування зазначеного запобіжного заходу створює можливість для маніпуляції законом [13]. Враховуючи викладене, вважаємо, що перспективи розширення сфери застосування домашнього арешту в Україні нерозривно пов'язані з якістю прокурорського нагляду за його законністю, від належного стану якого безпосередньо залежить ефективність цього запобіжного заходу.

Першочерговим завданням прокурора є забезпечення законності й обґрунтованості застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту. Як і для інших запобіжних заходів, застосування домашнього арешту повинно досягати визначеної цілі та спиратися на передбачені законом підстави. Вони зазначені у ст. 177 КПК України, відповідно до якої метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від

органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується особа. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити вказані вище дії. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України.

Прокурору необхідно враховувати, що домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Як зазначено у науковій юридичній літературі, для того, щоб слідчий суддя чи суд могли обрати запобіжний захід у виді домашнього арешту, підозра у вчиненні особою злочину повинна бути обґрунтованою та підтвердженою відповідними процесуальними документами, але така особа вважається невинною до винесення проти неї обвинувального вироку, що набрав законної сили [2, 196]. Оскільки саме прокурор наділений повноваженням повідомляти особі про підозру (п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України), то безпосередньо від нього залежить формування і процесуальне оформлення вказаної підстави обрання даного запобіжного заходу.

Також прокурор повинен перевірити наявність підстави застосування домашнього арешту за наявності фактичних даних, які вказують, що за вчинений злочин законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України). В інших випадках цей захід не підлягає застосуванню, тому прокурор має відмовити у погодженні клопотання слідчого, якщо вказана вимога у ньому порушена, або внести на розгляд слідчого судді, суду клопотання про застосування більш м'якого запобіжного заходу.

Таким чином, прокурор зобов'язаний перевірити наявність кожної із встановлених законом умов застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту, оскільки на нього покладено обов'язок їх доказування перед слідчим суддею,

судом. В свою чергу, закон зобов'язує слідчого суддю, суд вирішувати питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оціночно щодо кожної окремої підстави, керуючись при цьому принципом презумпції невинуватості і правилами, які з цього принципу випливають, у тому числі правилом про тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтується обвинувачення, та ризику, на користь обвинуваченого [14].

Прокурорський нагляд за законністю застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту поширюється також на його безпосереднє виконання. Відповідно до ст. 181 КПК України ухвала про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Науковці вказані законодавчі положення обґрунтовано критикують, оскільки КПК України не містить ніяких вказівок щодо змісту такої ухвали, крім необхідності зазначити точну адресу житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати, та дату закінчення дії цього запобіжного заходу [3, 10]. Позитивним видається приклад Російської Федерації, відповідно до ч. 9 ст. 107 КПК якої у постанові суду про обрання вказаного запобіжного заходу зазначають: місце, в якому буде знаходитися підозрюваний або обвинувачений, строк домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному або обвинуваченому дозволено перебувати поза місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного або обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати [15]. З огляду на це в кожному окремому випадку вирішення питання про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту прокурору доцільно клопотати перед судом про визначення вказаних питань в ухвалі про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту. Таким чином, ця прогалина у законодавстві може бути подолана правозастосовною практикою без зайвого ускладнення.

Важливим аспектом прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні домашнього арешту є перевірка здійснення органами внутрішніх справ, які є безпосередніми виконавцями рішення слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту, покладених на них у цій сфері обов'язків. Так, згідно зі ст. 181 КПК України орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у виді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід за-

стосовано під час судового провадження. Працівники органу внутрішніх справ, щоб проконтролювати поведінку підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право заходити до житлового приміщення цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

При цьому прокурору необхідно враховувати, що порядок застосування електронних засобів контролю регламентується відповідним Положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 року №696 (Положення) [16]. І хоча деякі дослідники вважають за доцільне виключити зі сфери прокурорського впливу законотворчавчі, підзаконні акти [17], проте, на нашу думку, додержання вказаного Положення потребує відповідної уваги прокурора, оскільки у ньому уточнюються й конкретизуються питання практичного використання електронних засобів контролю при застосуванні домашнього арешту. Зокрема, Положення встановлює відповідні обов'язки працівників органів внутрішніх справ, виконання яких перевіряє прокурор, зокрема: негайно ознайомити підозрюваного (обвинуваченого) з ухвалою слідчого судді, суду та вручити йому копію ухвали про застосування стосовно нього запобіжного заходу у виді домашнього арешту; роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому вимоги, які пов'язані із застосуванням електронних засобів контролю; бути присутнім при закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронного браслета або персонального трекера та приведенні їх у дію; негайно інформувати слідчого, прокурора та суд про поведінку підозрюваного, обвинуваченого, а також про порушення цією особою зобов'язань, зазначених в ухвалі, тощо.

Таким чином, діяльність органів внутрішніх справ є об'єктом прокурорського нагляду на етапі безпосереднього застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту, а додержання ними положень закону щодо застосування цього запобіжного заходу становить найбільш питому складову предмета нагляду. Разом з тим прокурор повинен наглядати також і за виконанням покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, зумовлених застосуванням зазначеного запобіжного заходу, і вживати відповідних заходів у разі їх невиконання або неналежного виконання, а також здійснювати контроль за виконанням інших вимог закону [18].

Важливим аспектом прокурорського нагляду у вказаній сфері є додержання строків застосування запобіжного заходу. Відповідно до ч. 6 ст. 181 КПК України строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. За потреби прокурор має вжити заходів до продовження строку тримання особи під домашнім арештом. Це здійснюється за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. При цьому сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим. Отже, якщо визначений ухвалою слідчого судді, суду або встановлений законом граничний строк застосування цього запобіжного заходу було перевищено, прокурор повинен вжити заходів до негайного скасування всіх заборон і обмежень, що застосовуються до особи, підданій домашньому арешту (припинення дії електронних засобів контролю, зняття з тіла підозрюваного, обвинуваченого браслетів тощо).

Отже, алгоритм прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у виді домашнього арешту включає такі аспекти: 1) визначення і перевірку прокурором підстав для застосування зазначеного запобіжного заходу при погодженні відповідного клопотання слідчого або самостійного складання такого клопотання; 2) відстоювання перед слідчим суддею, судом необхідності застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту при розгляді ним відповідного клопотання; 3) перевірка відповідності закону порядку і умов перебування підозрюваного, обвинуваченого під домашнім арештом при безпосередньому застосуванні цього запобіжного заходу; 4) нагляд за додержанням законів щодо продовження строків застосування домашнього арешту, а також припинення його застосування. Як результат, прокурорський нагляд є дієвою гарантією забезпечення законності при застосуванні саме цього запобіжного заходу, слугуючи при цьому як захисту прав особи, до якої він застосований, так і виконанню завдань кримінального провадження, що сприяє розширенню сфери застосування домашнього арешту у вітчизняному кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/t21>
2. Безрукава А.Ф. Підстави обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / А.Ф. Безрукава // Право і суспільство. – 2012. – №4. – С. 194–198.
3. Вільгушинський М.Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М.Й. Вільгушинський, Ю.А. Лихолетова // Адвокат. – 2012. – №11. – С. 9–13.
4. Григор'єва О.І. Домашній арешт як запобіжний захід / О.І. Григор'єва // Юридична осінь 2010 року: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (23–24 листопада 2010 р.) / Національна юридична академія України. – Х.: Національна юридична академія України, 2010. – С. 227–228.
5. Кучинська О. За ґратами, вдома / О. Кучинська // Український юрист. – 2003. – №5. – С. 35–36.
6. Фаринник В. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – №25. – С. 4.
7. Багаутдинов Ф. Новая мера пресечения в УП РФ – домашний арест / Ф. Багаутдинов // Законность. – 2002. – №10. – С. 14–16.
8. Бородинов В.В. Домашний арест «без права переписки» / В.В. Бородинов // Российская юстиция. – 2007. – №3. – С. 28–30.
9. Овчинников Ю. Первые шаги домашнего ареста как меры пресечения / Ю. Овчинников, В. Артемов // Законность. – 2005. – №7. – С. 41–43.
10. Овчинников Ю.Г. Влияние ограничения свободы на домашний арест в современном законодательстве / Ю.Г. Овчинников // Российская юстиция. – 2010. – №9. – С. 26–27.
11. Кучинська О.П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О.П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – №7. – С. 17–19.
12. Звіт про роботу прокурора за 3 місяці 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110140&c=edit&c=fo
13. Сорока М. Мера без пресечения: отсутствие четких ограничений относительно применения домашнего ареста как меры пресечения дает возможность манипулировать законом / М. Сорока // Юридическая практика. – 2013. – №8 (19 февраля). – С. 11, 15.

14. Попелюшко В. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, види та загальна характеристика / В. Попелюшко // Юридичний вісник України. – 2012. – №39 (29 вересня). – С. 6–7.

15. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – №52. – Ч. I. – Ст. 4921.

16. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 року №696 // Офіційний вісник України. – 2012. – №76. – Ст. 3093.

17. Ястребов В.Б. Прокурорский надзор / В.Б. Ястребов. – М.: Городец, 2001. – 400 с.

18. Трунова Л. Домашний арест как мера пресечения / Л. Трунова // Российская юстиция. – 2002. – №11. – С. 49–50.

Павло ГУЛЬТАЙ

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Резюме

Досліджено питання прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні домашнього арешту у кримінальному провадженні. Розглянуто алгоритм прокурорського нагляду за законністю застосування цього запобіжного заходу. Аналізується практика застосування домашнього арешту, акцентовано на проблемах, які повинен вирішувати прокурор при здійсненні нагляду у зазначеній сфері.

Павел ГУЛЬТАЙ

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОВ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ДОМАШНЕГО АРЕСТА

Резюме

Исследован вопрос прокурорского надзора за соблюдением законов при применении домашнего ареста в уголовном производстве. Рассмотрен алгоритм прокурорского надзора за законностью применения этой меры пресечения. Анализируется практика применения домашнего ареста, сделан акцент на проблемах, которые должен решать прокурор при осуществлении надзора в указанной сфере.

Pavlo GYLTAY

PROSECUTOR'S SUPERVISION AFTER THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES AS HOUSE ARREST IN THE CRIMINAL PROCEEDING

Summary

The article is devoted to research of questions of public prosecutor's supervision of observance of laws at application of house arrest in criminal proceedings. The algorithm of public prosecutor's supervision of legality of application of this measure of restraint is considered. Practice of application of house arrest is analyzed, the attention is focused on problems which have to be in sight of the prosecutor at supervision implementation in this sphere.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

оголошує на конкурсній основі набір у докторантуру працівників органів прокуратури і науково-педагогічних працівників Академії, які мають класний чин, науковий ступінь кандидата юридичних наук, наукові здобутки та опубліковані праці з обраної наукової спеціальності і в змозі на високому науковому рівні проводити фундаментальні та прикладні наукові дослідження за спеціальностями:

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право;

12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура.

**Інформація щодо переліку документів надається
аспірантурою та докторантурою Академії.**

Телефони для довідок: 206-18-45, 206-00-51 (внутрішній – 305).

Документи приймаються з 15 вересня по 15 жовтня 2013 року
за адресою: м. Київ, вул. Мельникова, 81-б, кабінет 209.